

Сименко О.В., к.т.н.

Донецький національний технічний університет

Красноармійський індустріальний інститут

м. Красноармійськ, Україна

ПРОЕКЦІЮВАННЯ ПРОСТОРОВИМИ СПІРАЛЯМИ І СПІРАЛЬНІ ПОВЕРХНІ

Анотація –Пропонується спосіб конструювання спіральних поверхонь, каркас яких складають промені, що проєкціюють довільну лінію.

Аннотация – Е.В.Сименко. Проецирование пространственными спиралями и спиральные поверхности. Предлагается способ конструирования спиральных поверхностей, каркас которых состоит из лучей, проецирующих произвольную линию.

Annotation – O.Simenko. By spatial spirals the projection and spiral surfaces. The method of constructing of spiral surfaces offered, framework of which consists of rays mapping an arbitrary line.

Постановка проблеми. Формоутворення поверхонь аналітичними методами та їх візуалізація засобами комп'ютерної графіки – одна з актуальних проблем прикладної геометрії в зв'язку з використанням таких методів у автоматизованих системах наукових досліджень, проектування, вироблення на обладнанні з ЧПК.

Аналіз останніх досліджень. Конструктивні питання спіральньо-гвинтового проєкціювання розглянуто в роботах [1, 3]. Аналітичні моделі поверхонь, що несуть на собі сім'ю спіральних просторових ліній, розглядалися у роботах [2, 4].

Постановка завдання. Ціль статті – розробити аналітичну інтерпретацію способу формоутворення поверхонь проєкціюванням просторовими спіралями деякої лінії з позиції загальної теорії аналітичного формоутворення.

Основна частина. Параметричні рівняння конгруенції просторових спіралей запишемо у вигляді

$$x = ve^{ht} \cos(u + \omega t), \quad y = ve^{ht} \sin(u + \omega t), \quad z = ce^{ht},$$

де t, u, v – параметри конгруенції, h, ω, c – сталі параметри.

Геометричний та кінематичний зміст параметрів: t – параметр обертального руху, u – кутова початкова фаза обертання, v – параметр форми конуса інцидентності просторової спіралі. Сутність сталих параметрів: ω – кутова швидкість обертання, h – коефіцієнт відношення наступного до попереднього кроку спіралі, c – коефіцієнт впливу на величину кроку.

Піднесемо до квадрату обидві частини рівностей (1) і знайдемо

$$\frac{x^2 + y^2}{z^2} = \frac{v^2}{c^2}. \quad (2)$$

Позначимо

$$\frac{v}{c} = \operatorname{tg} \alpha \quad (3)$$

та з врахуванням цього позначення приведемо (2) до вигляду

$$x^2 + y^2 = z^2 \operatorname{tg}^2 \alpha. \quad (4)$$

З рівняння (4) випливає, що лінії конгруенції (1) належать конусам зі спільною вершиною у початку координат та зі змінним (бо змінне v у (3)) кутом α нахилу твірної до осі.

Знайдемо відношення

$$\frac{z_{t=t_1+2\pi}}{z_{t=t_1}} = \frac{c e^{ht_1} e^{2\pi h}}{c e^{ht_1}} = e^{2\pi h}. \quad (5)$$

Оскільки $h = \text{const}$, властивістю спіральних просторових ліній є сталість відношення наступного до попереднього кроку, про що свідчить рівність (5). Вони проєкціюються ортогональним проєкціюванням на площину, перпендикулярну осі OZ , логарифмічними спіралями. Вони перетинають твірні конуса інцидентії під однаковим кутом і мають однаковий нахил до площини, перпендикулярної осі OZ .

Визначимо особливі точки параметризації простору конгруенцією (1). З умови

$$\frac{D(x, y, z)}{D(t, u, v)} = \begin{vmatrix} \frac{\partial f}{\partial t} & \frac{\partial \varphi}{\partial t} & \frac{\partial \psi}{\partial t} \\ \frac{\partial f}{\partial u} & \frac{\partial \varphi}{\partial u} & \frac{\partial \psi}{\partial u} \\ \frac{\partial f}{\partial v} & \frac{\partial \varphi}{\partial v} & \frac{\partial \psi}{\partial v} \end{vmatrix} = 0.$$

для функцій (1)

$$\frac{D(x, y, z)}{D(t, u, v)} = \begin{vmatrix} \frac{\partial x}{\partial t} & \frac{\partial y}{\partial t} & \frac{\partial z}{\partial t} \\ \frac{\partial x}{\partial u} & \frac{\partial y}{\partial u} & 0 \\ \frac{\partial x}{\partial v} & \frac{\partial y}{\partial v} & 0 \end{vmatrix} = \frac{\partial z}{\partial t} \left(\frac{\partial x}{\partial u} \frac{\partial y}{\partial v} - \frac{\partial x}{\partial v} \frac{\partial y}{\partial u} \right) = -vhce^{3ht} = 0$$

впливає, що тільки точки осі OZ , для яких $v = 0$,

$$x = 0, \quad y = 0, \quad z = ce^{ht}$$

є особливими точками параметризації.

Далі покажемо, що конгруенцію (1) можна застосувати в якості апарату криволінійного проєкціювання. Для цього необхідно довести, що через довільну точку $M(x_M, y_M, z_M)$, що не належить осі OZ , проходить єдина просторова спіраль конгруенції (1) при фіксованих значеннях h, ω, c , що еквівалентно однозначному розв'язанню рівнянь (1) відносно t, u, v . Власне, в точках M , що не належать осі OZ , таке розв'язання можливе.

З третього рівняння (1) знаходимо:

$$t_M = \frac{\ln z_M - \ln c}{h}. \quad (6)$$

З перших двох рівнянь (1) $\frac{y_M}{x_M} = tg u_M + \omega t_M$, звідки з врахуванням (6)

$$u_M = \arctg \frac{y_M}{x_M} - \omega \frac{\ln z_M - \ln c}{h}. \quad (7)$$

Нарешті, з перших двох рівнянь (1) з врахуванням (6)

$$v_M = \frac{\sqrt{x_M^2 + y_M^2}}{e^{\frac{\ln z_M}{c}}} = \frac{c\sqrt{x_M^2 + y_M^2}}{z_M}. \quad (8)$$

Сукупність рівнянь (1), (6), (7), (8) дозволяє представляти параметричними рівняннями лінії та поверхні як в прямокутних декартових координатах, так і в параметрах конгруенції.

Щоб отримати параметричні рівняння променя конгруенції, що проєкціює точку M , необхідно до рівнянь (1) замість v та u підставити їхні вирази (7), (8), лишивши параметр t вільним:

$$\begin{aligned} x &= \frac{c\sqrt{x_M^2 + y_M^2}}{z_M} e^{ht} \cos(\operatorname{arctg} \frac{y_M}{x_M} - \omega \frac{\ln z_M - \ln c}{h} + \omega t), \\ y &= \frac{c\sqrt{x_M^2 + y_M^2}}{z_M} e^{ht} \sin(\operatorname{arctg} \frac{y_M}{x_M} - \omega \frac{\ln z_M - \ln c}{h} + \omega t), \\ z &= ce^{ht}. \end{aligned} \quad (9)$$

Параметричні рівняння поверхні як сім'ї просторових спіралей конгруенції (1), що проєкціюють лінію

$$x = f(w), \quad y = \varphi(w), \quad z = \psi(w) \quad (10)$$

отримаємо підстановкою правих частин (10) замість x_M , y_M , z_M до (9):

$$\begin{aligned} x &= \frac{\sqrt{f^2(w) + \varphi^2(w)}}{\psi(w)} ce^{ht} \cos(\operatorname{arctg} \frac{\varphi(w)}{f(w)} - \omega \frac{\ln \psi(w) - \ln c}{h} + \omega t), \\ y &= \frac{\sqrt{f^2(w) + \varphi^2(w)}}{\psi(w)} ce^{ht} \sin(\operatorname{arctg} \frac{\varphi(w)}{f(w)} - \omega \frac{\ln \psi(w) - \ln c}{h} + \omega t), \\ z &= ce^{ht}. \end{aligned} \quad (11)$$

Поверхні (11) називають спіральними [5]. Їм притаманна властивість, яка впливає із властивостей просторових спіралей [5]: лінія (10), що здійснює спіральне переміщення при змінному t , бере участь у подібному перетворенні з коефіцієнтом, пропорціональним t і з центром у вершині конусів (у початку координат).

Віднесемо поверхню (11) до криволінійних координат w, z .
 Прологарифмуємо третє рівняння (11)

$$\ln z = \ln c + ht,$$

звідки

$$t = \frac{\ln z - \ln c}{h}.$$

Підставимо цей вираз t , а також вираз z з третього рівняння (11) до перших двох рівнянь. Отримаємо

$$\begin{aligned} x &= \frac{\sqrt{f^2(w) + \varphi^2(w)}z}{\psi(w)} \cos\left(\operatorname{arctg} \frac{\varphi(w)}{f(w)} - \omega \frac{\ln \psi(w) - \ln z}{h}\right), \\ y &= \frac{\sqrt{f^2(w) + \varphi^2(w)}z}{\psi(w)} \sin\left(\operatorname{arctg} \frac{\varphi(w)}{f(w)} - \omega \frac{\ln \psi(w) - \ln z}{h}\right), \end{aligned} \quad (12)$$

$$z = z.$$

Приклад 1. Скласти параметричні рівняння спіральної поверхні як сім'ї променів конгруенції просторових спіралей, що проєкціюють кардіоїду

$$x = a(1 + \cos w)\cos w, \quad y = a(1 + \cos w)\sin w, \quad z = b. \quad (13)$$

Засобами комп'ютерної графіки візуалізувати поверхню, виділивши лінію (13).

Розв'язання. Підстановкою правих частин (13) замість $f(w), \varphi(w), \psi(w)$ до (12) отримаємо

$$\begin{aligned} x &= \frac{a(1 + \cos w)}{b} z \cos\left(w - \omega \frac{\ln b - \ln z}{h}\right), \\ y &= \frac{a(1 + \cos w)}{b} z \sin\left(w - \omega \frac{\ln b - \ln z}{h}\right), \\ z &= z - \end{aligned} \quad (14)$$

шукані параметричні рівняння шуканої поверхні.

На рис. 1 показано спіральну поверхню (14) з виділеною на ній кардіоїдою (13). Вхідні дані $a = 2, b = 3, h = 1,5, \omega = 0,75, 3 \leq z \leq 7,5, 0 \leq w \leq 2\pi$.

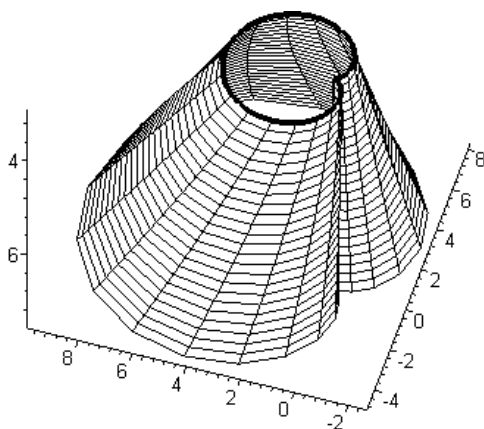

Рис. 1. Спіральна поверхня, що проєкціює кардіоїду

Приклад 2. Скласти параметричні рівняння спіральної поверхні як сім'ї променів конгруенції просторових спіралей, що проєкціюють пряму

$$x = w, \quad y = 0, \quad z = kw + a. \quad (15)$$

Засобами комп'ютерної графіки візуалізувати поверхню, виділивши пряму (15) і спіральну проєкцію поверхні на площину $z = b$.

Розв'язання. Параметричні рівняння шуканої поверхні отримаємо підстановкою правих частин (15) замість $f(w)$, $\varphi(w)$, $\psi(w)$ до (12):

$$x = \frac{wz}{kw + a} \cos\left(\omega \frac{\ln z - \ln(kw + a)}{h}\right),$$

$$y = \frac{wz}{kw + a} \sin\left(\omega \frac{\ln z - \ln(kw + a)}{h}\right), \quad (16)$$

$$z = z.$$

Параметричні рівняння спіральної проекції поверхні (16) на площину $z = b$ отримаємо як лінію перетину поверхні (16) з площиною $z = b$. Для отримання достатньо підставити b замість z до рівнянь (16).

На рис. 2 показано поверхню (16), на якій виділено пряму (15) і спіральну проекцію на площину $z = b$. Вхідні дані: $k = 1$, $a = -1$, $\omega = 1$, $h = 2$, $2 \leq w \leq 6$, $1 \leq z \leq 5$, $b = 3$. Поверхня (рис. 2) є лінійчата з напрямними: вісь OZ , спіраль, невласне коло, подане напрямним конусом.

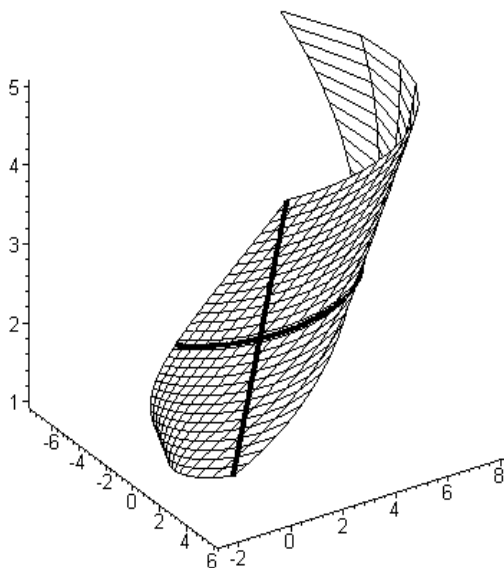

Рис. 2. Спіральна поверхня, що проєкціює пряму на площину $z = 3$

Приклад 3. Скласти параметричні рівняння спіральної поверхні як сім'ї променів конгруенції просторових спіралей, що проєкціюють пряму

$$x = a, \quad y = w, \quad z = b.$$

(17)

Засобами комп'ютерної графіки візуалізувати поверхню, виділивши пряму (17).

Розв'язання. Підстановкою правих частин (17) замість $f(w)$, $\varphi(w)$, $\psi(w)$ до (12) отримаємо параметричні рівняння шуканої поверхні:

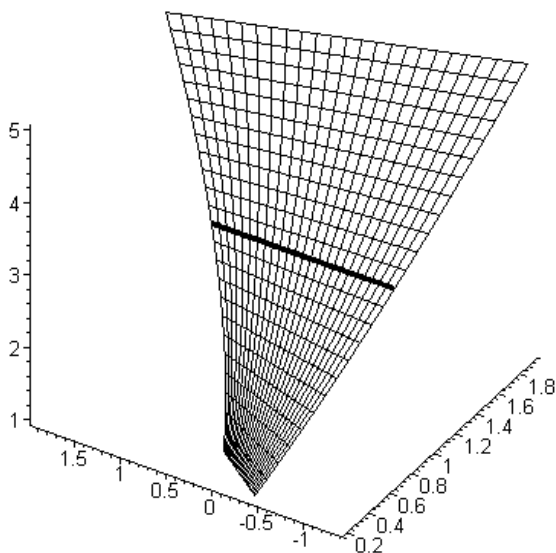
$$\begin{aligned} x &= \frac{\sqrt{a^2 + w^2}}{b} z \cos\left(\arctg \frac{w}{a} - \omega \frac{\ln b - \ln z}{h}\right), \\ y &= \frac{\sqrt{a^2 + w^2}}{b} z \sin\left(\arctg \frac{w}{a} - \omega \frac{\ln b - \ln z}{h}\right), \\ z &= z. \end{aligned} \quad (18)$$

Параметричні рівняння прямої (17) отримаємо підстановкою $z = b$ до (18):

$$x = \sqrt{a^2 + w^2} \cos\left(\arctg \frac{w}{a}\right), \quad y = \sqrt{a^2 + w^2} \sin\left(\arctg \frac{w}{a}\right), \quad z = b. \quad (19)$$

Рівняння поданої прямої (19) еквівалентні рівнянням (17).

На рис. 3 показано поверхню (18) на якій виділено пряму (19). Вхідні дані: $a = 1$, $b = 3$, $\omega = 0,5$, $h = 1,5$, $-1 \leq w \leq 1$, $1 \leq z \leq 5$.

Рис. 3. Спиральна поверхня, що проєкціює горизонтальну пряму

Висновки. Наведений аналітичний апарат формоутворення поверхонь складної форми шляхом криволінійного проєкціювання довільної лінії у загальному випадку, представленої параметричними рівняннями, має прозору геометричну основу і вільний від процедур усунення параметрів, оскільки в ньому застосовуються лише підстановки.

Список літератури

1. Тевлин А.М. Преобразование конгруэнций // Кинематические методы конструирования технических поверхностей: Труды МАИ. – Вып. 213. – М.: 1970. – с. 158-171.
2. Скидан И.А., Зверева С.А. Компьютерная модель спиральной поверхности // Прикладная геометрия и инженерная графика – Вып. 60. Киев, КДТУБА, 1996. – с. 50-52.
3. Солоненко М.П., Тевлин А.М. Спирально-винтовое проецирование. // Кинематические методы конструирования технических поверхностей: Труды МАИ. – Вып. 213. – М.: 1970. – с. 118-120.
4. Кириллов С.В. Параметрические уравнения некоторых спироидальных поверхностей. // Кибернетика графики и прикладная геометрия поверхностей. / Тематический сборник научных трудов института. Вып. 296, М.: МАИ. 1974 г. – с. 81-85.
5. Колычева Л.А. Применение винтового проектирования в сочетании с шаблоном-калькой при решении некоторых задач // Начертательная геометрия / Сборник трудов ВЗПИ. Вып. 93. – М.: 1974. С. 45-50.